കുടുംബവും പെണ്ണധികാരവും: കെ. ആർ. മീരയുടെ തെരഞ്ഞെടുത്ത കഥകളെ ആസ്പദമാക്കി ഒരു പഠനം

നിമ്മി എ.പി.
അസിസ്റ്റന്റ് പ്രൊഫസർ, മലയാളവിഭാഗം, ഗവ. ആർട്സ് & സയൻസ് കോളേജ്, കോഴിക്കോട്.

ഒരു തലമുറയെ അടുത്ത തലമുറയുമായി ഘടിപ്പിക്കുന്ന കണ്ണികളാണ് കുടുംബങ്ങൾ. മാതാപിതാക്കൾ, കുട്ടികൾ എന്നിവരടങ്ങുന്ന അടിസ്ഥാനപരമായ ഒരു സാമൂഹ്യഘടകം കൂടിയാണത്. മനുഷ്യസമൂഹത്തിലെ സംഘടനാരൂപങ്ങളിൽ ഏറ്റവും പ്രാധാന്യമർഹിക്കുന്ന ഘടകവും കുടുംബം തന്നെയാകുന്നു.

ആദിമഘട്ടങ്ങളിൽ പ്രാകൃതമനുഷ്യൻ ഫലമൂലാദികളുംമറ്റും ശേഖരിച്ചും പക്ഷിമൃഗാദികളെ വേട്ടയാടിയും ആഹാരസമ്പാദനം നടത്തിയിരുന്നു. അക്കാലത്ത് കുടുംബം എന്ന സങ്കല്പം ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. പിന്നീട് ഉപജീവനാർത്ഥം കൃഷിപ്പണികൾ പരിശീലിച്ചശേഷം മനുഷ്യൻ സ്ഥിരമായ വാസസ്ഥലങ്ങളും ജീവിതചര്യകളും ചിട്ടപ്പെടുത്തി തുടങ്ങിയതോടെയാണ് 'കുടുംബം' എന്ന സ്ഥാപനം രൂപവൽക്കരിക്കപ്പെട്ടത്. അതോടെ സ്വകാര്യസ്വത്തെന്ന ആശയവും രൂപമെടുത്തു.

പത്തൊമ്പതാം നൂറ്റാണ്ടിന്റെ ഉത്തരാർധത്തിൽ കേരളത്തിൽ രൂപപ്പെട്ടു തുടങ്ങിയ അണുകുടുംബമാണ് കുടുംബത്തെ സംബന്ധിച്ച നമ്മുടെ ഇന്നത്തെ ആദർശമാതൃക. പുരുഷന്റെ പരമാധികാരത്തിനകത്തു നിൽക്കുന്ന സ്ത്രീയുടെ ചിത്രമാണ് ഈ കുടുംബഘടന മുന്നോട്ടുവെയ്ക്കുന്നത്. പുരുഷന്മാർക്ക് വളരെ അനുകൂലമായ ഒരു അധികാരബന്ധമാണ് ഈ ഘടനയ്ക്കുള്ളത്. 'പിതൃദായക്രമത്തിലേക്കുള്ള മാറ്റം, സ്ത്രീധനസമ്പ്രദായത്തിന്റെ തിരനോട്ടം, വളരെ വ്യത്യസ്തങ്ങളായ കുടുംബ പശ്ചാത്തലങ്ങളിലും സാമൂഹ്യസാഹചര്യങ്ങളിലും വളർന്ന സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ തമ്മിൽ ഏർപ്പാടു ചെയ്യപ്പെട്ട വിവാഹങ്ങളിലൂടെ നിലവിൽവന്ന സ്വതന്ത്ര കുടുംബങ്ങളുടെ വളർച്ച, സാമൂഹ്യപരിഷ്കരണത്തിൽനിന്ന് സമുദായ

പോഷണത്തിലേക്കുള്ള നീക്കം, ഉന്നതവിദ്യാഭ്യാസ-തൊഴിൽ രംഗങ്ങളിലേക്ക് മധ്യവർഗ്ഗ സ്ത്രീകളുടെ പ്രവേശം, പരമ്പരാഗത കുടുംബമൂല്യങ്ങളുടെ തുടർന്നുള്ള സാന്നിദ്ധ്യം മുതലായ നിരവധി ഘടകങ്ങളുടെ സങ്കീർണ്ണമായ പ്രതിപ്രവർത്തനങ്ങളിലൂടെയാണ് ആധുനികകുടുംബം കേരളത്തിൽ രൂപമെടുത്തത്. (ദേവിക ജെ., കുലടയ്ക്കും കുലീനയ്ക്കുമപ്പുറം: ലിംഗഭേദവിചാരം സരസ്വതിയമ്മയുടെ കൃതികളിൽ, പുറം:1056)

പുരുഷന്റെ അധികാരവും സ്ത്രീയുടെ വിധേയത്വവും നിലനിർത്തി പുരുഷാധിപത്യവ്യവസ്ഥയെ സംരക്ഷിക്കുക എന്ന നിലപാടാണ് അണുകുടുംബത്തിന്റേത്. സ്ത്രീയെ കുടുംബത്തിന്റെ സ്വകാര്യലോകത്ത് ബന്ധിതയാക്കുന്നതിലൂടെ സാമൂഹ്യവ്യാപാരങ്ങളിൽനിന്നും പുറത്തുനിൽക്കുന്ന വികലവ്യക്തിത്വമായി അവളെ മാറ്റിയെടുക്കാൻ പുരുഷന്മാർക്കു കഴിയുന്നു.

സമൂഹത്തിന്റെ ചലനങ്ങളെ ഒപ്പിയെടുക്കുന്ന സാഹിത്യവും കുടുംബഘടനയിലെ മാറ്റങ്ങളെ കൃത്യമായി രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്. അനുഭവ പരിഷ്കാരങ്ങളുടെ കലവറയായ ചെറുകഥാസാഹിത്യമാണ് ഇതിൽ മുന്നിട്ടു നിൽക്കുന്നത്. കെ.സരസ്വതിയമ്മ മുതൽ എച്ച്മുക്കുട്ടി വരെയുള്ളവരുടെ കൃതികൾ ഈ രേഖപ്പെടുത്തലിന് സാക്ഷ്യങ്ങളാണ്. ആധുനിക വിവാഹ-അണുകുടുംബങ്ങളിലെ അധികാരബന്ധങ്ങളുടെ അതിസൂക്ഷ്മമായ അപഗ്രഥനങ്ങളാണ് സരസ്വതിയമ്മയുടെ മിക്ക കഥകളും. സരസ്വതിയമ്മയുടെ നോട്ടത്തിൽ ആധുനികകുടുംബമെന്നത് പാരമ്പര്യത്തിന്റെയും ആധുനികതയുടെയും പരസ്പരമുള്ള ഏറ്റുമുട്ടലിൽ ചിതറിയ തുണ്ടുകളുടെ അസമർത്ഥമായ മേളനത്തിൽനിന്നു പിറന്ന ഒരു സ്ഥാപനമാണ് എന്ന് ജെ. ദേവിക നിരീക്ഷിക്കുന്നുണ്ട്. ഈ നിരീക്ഷണങ്ങളുടെ ഒരു തുടർച്ച പൂർണ്ണസ്വാതന്ത്ര്യത്തോടെ ആധുനികാനന്തരകാലത്ത് കാണാൻ സാധിക്കുന്നത് കെ.ആർ. മീരയുടെ കഥകളിലാണ്.

പെണ്ണനുഭവങ്ങളുടെ സൂക്ഷ്മവൈവിധ്യങ്ങളും വൈജാത്യങ്ങളും മലയാള കഥാസാഹിത്യലോകത്ത് അടയാളപ്പെടുത്തിയ എഴുത്തുകാരിയാണ് കെ.ആർ. മീര. ആന്തരികവും ബാഹ്യവുമായ ജീവിതാനുഭവങ്ങൾ കൊണ്ട് കഥാപാത്രങ്ങൾക്ക് ആഴവും പരപ്പും നൽകുന്നു അവർ. കഥയിൽ നിന്ന് കഥയിലേക്ക് തന്നെത്തന്നെ പൊളിച്ചെടുക്കുന്ന എഴുത്തുകാരിയാണ് മീര (സക്കറിയ, കെ.ആർ. മീരകഥകൾ, പുറം.226). ആൺകോയ്മയിൽ അധിഷ്ഠിതമായ ജീവിതവ്യവഹാരങ്ങളെ പെൺമയുടെ പകയോടെ മീര അപനിർമ്മിച്ചു. കുടുംബബന്ധങ്ങളിൽപെട്ടുഴലുന്ന സ്ത്രീജീവിതങ്ങളുടെ നിസ്സഹായാവസ്ഥയുടെ സൂക്ഷ്മാപഗ്രഥനങ്ങളായി മാറുന്നു മീരയുടെ മിക്ക കഥകളും.

ഒരു കുടുംബിനിയിൽനിന്നും പ്രതീക്ഷിക്കുന്നതോ ആവശ്യപ്പെടുന്നതോ അല്ല സാഹിത്യജീവിതം. തന്റെ സ്വപ്നങ്ങൾക്കും യാതനകൾക്കും സർഗപ്രകാശനം നൽകാൻ ഉത്കടമായഭിലഷിക്കുന്ന കുടുംബിനിയ്ക്ക്, കുടുംബപ്രാരാബ്ധങ്ങളുമായി ഏറ്റുമുട്ടിക്കൊണ്ടേ അതുസാധ്യമാകൂ. അവളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം അവളിലെ എഴുത്തിനെ തകർത്തെറിയുന്ന തടവറയാണ് കുടുംബം. കുടുംബബന്ധനങ്ങളും സാഹിത്യജീവിതവും തമ്മിലുള്ള സംഘർഷങ്ങളും സ്ത്രീയുടെ രചനാനുഭവങ്ങളും ചിത്രീകരിക്കുന്ന കെ.ആർ.മീരയുടെ കഥയാണ് 'ഓർമ്മയുടെ ഞെരമ്പ്'. എഴുത്തും ജീവിതവും ഒരുമിച്ച് കൊണ്ടുപോകാൻ പ്രയാസപ്പെട്ട ഒരു വൃദ്ധയുടെ ജീവിതത്തെയാണ് മീര ഇതിൽ അവതരിപ്പിക്കുന്നത്. കുടുംബം ആവശ്യപ്പെട്ട വൃത്തത്തിനകത്ത് ഒതുങ്ങേണ്ടിവന്നെങ്കിലും സർഗാത്മകതയുടെ ഒഴുക്ക് പലപ്പോഴായി അവരിൽനിന്ന് അവരറിയാതെതന്നെ പുറത്തേയ്ക്കുവന്നു. ഒരു കുടുംബിനിയിൽനിന്ന് സമൂഹം ഈ പുറത്തേയ്ക്കൊഴുകൽ പ്രതീക്ഷിക്കുന്നില്ല. വൃദ്ധയിലൂടെ സമൂഹത്തിന്റെ അഭിപ്രായത്തെ മീര രേഖപ്പെടുത്തുന്നതിപ്രകാരമാണ്. "സമ്മേളനത്തിനു കവിത വായിച്ച പെങ്കുട്ട്യേ ഇഷ്ടപ്പെട്ടൂന്ന് പറഞ്ഞതിന് ഇവിടെ വലിയ പുകിലായിരുന്നത്രെ..... ശരിയല്ലെ? എന്തിനാ പാട്ടും കഥേം? അമ്മ പറഞ്ഞതുപോലെ പെണ്ണായാൽ ചോറും കറീം വയ്ക്കണം, പെറണം" (മീര കെ.ആർ., ഓർമ്മയുടെ ഞെരമ്പ് പുറം: 39)ഇതിനപ്പുറത്തേയ്ക്കുള്ള പൊതു ജീവിതം അധികാരി വർഗ്ഗത്തിന്റെ കാൽക്കീഴിലാണ്.

ഭർത്താവിന്റെ അമ്മ കാണാതെ രാത്രിയിൽ മുറിയുടെ മൂലയ്ക്ക് വിളക്കു കത്തിച്ചുവെച്ചിരുന്ന് കഥ എഴുതേണ്ടിവരുന്നു അവർക്ക്. "ഇവിടുത്തെ അമ്മയ്ക്ക് എഴുതണതും വായിക്കണതും കണ്ടാൽ കലിയിളകും. അതുകൊണ്ടു തറവാട്ടിലേയ്ക്ക് എന്താ പ്രയോജനം അമ്മ ചോദിച്ചു." (മീര കെ.ആർ. ഓർമ്മയുടെ ഞെരമ്പ്) ഒളിച്ചും പതുങ്ങിയുമുള്ള ഈ എഴുത്തനുഭവം ഒരു കുടുംബിനിയുടേതുമാത്രമാണ്.

ജീവിതാസ്വാസ്ഥ്യങ്ങളോടുള്ള ഒടുങ്ങാത്ത പ്രതിഷേധമായി പലപ്പോഴും സർഗ്ഗാത്മകത വഴിമാറാറുണ്ട്. ഇവിടെ വൃദ്ധയ്ക്കും തന്റെ സ്വാതന്ത്ര്യങ്ങളെ, നിഷേധങ്ങളെ കഥയാക്കി മാറ്റേണ്ടി വരുന്നു. രണ്ടാമത്തെ കഥയെക്കുറിച്ച് പെൺകുട്ടി ചോദിക്കുമ്പോൾ വൃദ്ധയുടെ മറുപടി ഇപ്രകാരമാണ്.

"ഡൽഹി കാണാൻ വല്ലാത്ത കൊത്യായിരുന്നു എനിയ്ക്ക്. പക്ഷെ എന്നെ കൊണ്ടോയില്ല.. പിന്ന്യാവാം പിന്ന്യാവാം എന്നു പറഞ്ഞു കാലം പോയി. ഒരു വല്യൊഴിവിന് കുട്ട്യോളേം അമ്മേം കൊണ്ട്

ഡൽഹി കാണിക്കാൻപോയി. ഞാനും കൂടിപ്പോയാൽ പശുക്കളെ ആരു നോക്കും, അച്ഛന്റെ അസ്ഥിത്തറേല് ആരു തിരികൊളുത്തും എന്നൊക്കെ ചോദിച്ച് ഇവിടുത്തെ അമ്മ... അന്നെഴുതീതാണു രണ്ടാമത്തെ കഥ" (മീര കെ.ആർ. ഓർമ്മയുടെ ഞെരമ്പ്, പുറം:10)വിലക്കപ്പെടുന്ന ആഗ്രഹങ്ങൾക്ക് സ്വാതന്ത്ര്യങ്ങൾക്ക് എഴുത്തിലൂടെ സാക്ഷാത്കാരം നൽകുകയാണിവിടെ മീര.

കുടുംബത്തിലെ സഹനങ്ങൾക്കു പ്രതിഫലമായി സ്ത്രീക്കു സ്നേഹം ലഭിക്കുന്നു. ആ സ്നേഹത്തിനു വേണ്ടി ഏതു ത്യാഗത്തിനും അവൾ ഒരുക്കമാണ്. എന്നാൽ ഒരാധിപത്യവ്യവസ്ഥയിൽ ഈ സ്നേഹം ഒരു ബന്ധനമായി മാറും. ഇത്തരം ഒരവസ്ഥയിലൂടെയാണ് 'പശ്യ പ്രിയേ,കൊങ്കണേ....' യിലെ സതി കടന്നുപോകുന്നത്. അഭിപ്രായഭിന്നതകളോ അപസ്വരങ്ങളോ ഇല്ലാത്ത കുടുംബജീവിതമായിരുന്നു സതിയുടേത്. പൂർണ്ണ വിധേയത്വവും അച്ചടക്കവുമുള്ള സ്ത്രീയായിരുന്നു അവൾ. ഭർത്താവ് പറഞ്ഞതുപോലെ അധികം സംസാരിക്കാതെ ശബ്ദം പുറത്തുകേൾപ്പിക്കാതെ അവൾ ജീവിച്ചു. ഭർത്താവ് കൊണ്ടുവരുന്നതെന്തോ അതു വെച്ചു ജീവിക്കാനും അവൾ പഠിച്ചു. കുടുംബത്തിനു പുറത്തുള്ള വിശാലലോകം സ്ത്രീക്ക് അപ്രാപ്യമാക്കിത്തീർക്കുകയും സ്ത്രീയുടെ ലോകം കുടുംബമാണെന്നും കുടുംബത്തിൽ മാത്രമാണ് അവൾ സുരക്ഷിതമായിരിക്കുന്നതെന്നും സമൂഹവും അവളെ പഠിപ്പിക്കുന്നു. ദാമ്പത്യത്തിന്റെ പ്രധാന നിയോഗങ്ങളും സമയബന്ധിതമായി നിറവേറ്റിയ പ്രഭാകരനെ വിട്ട് സതി പക്ഷെ ഒളിച്ചോടി.

എന്തിനായിരുന്നു ഓളിച്ചോട്ടമെന്നതിന് സതിയെക്കൊണ്ടു തന്നെ മറുപടി പറയിക്കുന്നു. "ഇറങ്ങിവന്നത് എന്റെ ഗതികേടുകൊണ്ടാ. ഞാനും ഒരു മനുഷ്യസ്ത്രീയല്ലേ ദിവാകരേട്ടാ? എനിക്കും സംസാരിക്കേണ്ടേ? അതു കേൾക്കാൻ ആരെങ്കിലുമുണ്ടെന്ന ബോധ്യം വേണ്ടേ? (മീര കെ.ആർ. കഥകൾ, പുറം:261) കുടുംബം ഉണ്ടാക്കിയെടുത്ത പരമാധികാരത്തെ ഉപയോഗിച്ച പ്രഭാകരന് നഷ്ടമാവുന്നത് സ്നേഹസമ്പന്നയായ ഭാര്യയെയാണ്. ഭാര്യ ഒരു വ്യക്തികൂടിയാണെന്ന ചിന്ത അയാൾക്കില്ലായിരുന്നു. സ്വതന്ത്രമായി സംസാരിക്കാനും കേൾക്കാനും ചിന്തിക്കാനും കഴിയുന്ന ഒരിടമാണ് ഒരു വ്യക്തിയ്ക്ക് വേണ്ടത്. കുടുംബം എന്ന സ്ഥാപനം അത്തരത്തിൽ മാറേണ്ടതുണ്ടെന്ന് മീര പരോക്ഷമായിവിടെ പറഞ്ഞു വെയ്ക്കുന്നു.

ഒരു മധ്യവർഗകുടുംബിനിയുടെ യാന്ത്രികമായ വിരസമായ ജീവിതത്തിന്റെ ചിത്രങ്ങളാണ് 'സർപ്പയജ്ഞം' എന്ന കഥയിലൂടെ മീര

പ്രതിപാദിക്കുന്നത്. എഞ്ചിനീയറായ, സമ്പന്നനായ ഭർത്താവും നഗര മധ്യത്തിലെ പുത്തൻ വീടുമെല്ലാമുണ്ടായിട്ടും ദാമ്പത്യത്തിന്റെ സന്തോഷകരമായ ദിനങ്ങൾ 'സർപ്പയജ്ഞ'ത്തിലെ നായികയ്ക്കുണ്ടായിട്ടില്ല. ഭൗതികസുഖങ്ങളുടെ നടുവിൽ ഏകാന്തമായി കഴിയുന്ന അവളെപ്പറ്റി പണത്തിനുവേണ്ടി ആർത്തി പിടിച്ച് ഓടുന്ന ഭർത്താവ് പരിഗണിക്കുന്നതേയില്ല. മാത്രമല്ല പെണ്ണുങ്ങളെ അയാൾക്ക് പുച്ഛവുമാണ്. പെണ്ണെന്നാൽ തന്റെ വരുതിയിൽ നിൽക്കുന്നവൾ എന്നാണയാളുടെ ചിന്ത. "എടീ, പെണ്ണുങ്ങളായാൽ വകതിരിവു വേണം. ഭർത്താവിനും കുടുംബത്തിനും വേണ്ടി നിൽക്കണം" (മീര കെ.ആർ.; കഥകൾ, പുറം:13). വകതിരിവോടെ സ്വന്തം ഇഷ്ടങ്ങളെ മാറ്റിവെച്ച് ഭർത്താവിന്റെ കൂടെ നിൽക്കുന്നവളെയാണ് കുടുംബം ആവശ്യപ്പെടുന്നത്. ഈ കുടുംബതടവറയിൽ നായികയ്ക്ക് രക്ഷയായെത്തുന്നത് പളുങ്കുകണ്ണുള്ള ഒരു പാമ്പാണ്. ഇത് ഒരു പക്ഷേ അവളിലടിച്ചമർത്തപ്പെട്ട ലൈംഗികതയുടെ പ്രതീകമായിരിക്കാം.

കുടുംബത്തിന്റെ നിയമങ്ങൾ പ്രകാരം അന്യപുരുഷബന്ധങ്ങൾ സ്ത്രീയ്ക്ക് നിഷിദ്ധമാണ്. പരപുരുഷബന്ധം മനസ്സിൽപോലും കൊണ്ടുനടക്കരുത്. ഈ നിയമങ്ങളെ മറികടന്ന രണ്ടു കഥാപാത്രങ്ങളെയാണ് മീരയുടെ 'മോഹമഞ്ഞ' എന്ന കഥയിൽ കാണുന്നത്. ഒരു സ്ത്രീയും പുരുഷനും യാദൃച്ഛികമായി ഒരാശുപത്രിയിൽവെച്ച് അന്യോന്യം കാണുന്നു. അവൾ രോഗിണിയാണ്. അയാൾ രോഗിയും. എങ്കിലും പ്രണയത്തിന്റെ മാന്ത്രികശക്തിക്ക് രണ്ടുപേരും വിധേയരാവുന്നു. ഒരു ലോഡ്ജ് മുറിയിൽ ഒത്തുകൂടുന്നു. മനസ്സും ശരീരവും പങ്കുവെച്ച് പിരിയുന്നു. രണ്ടാഴ്ച കഴിഞ്ഞ് അവൾ പത്രത്താളിലൂടെ അയാളുടെ മരണവിവരമറിയുന്നു.

കഥാനായകൻ വിവാഹിതനും രണ്ടുകുട്ടികളുടെ അച്ഛനുമാണ്. നായികയാവട്ടെ വിവാഹമോചനം നേടിയവളും രണ്ടുകുട്ടികളുടെ അമ്മയും. കുടുംബബന്ധങ്ങളുടെ കെട്ടുപാടുകൾക്കപ്പുറത്തേയ്ക്ക് പ്രണയത്തിന്റെ വിഹായസ്സുകൾ ഇവർ കണ്ടെടുക്കുന്നു. യാഥാസ്ഥിതിക വ്യവസ്ഥകളെ മറികടന്നുകൊണ്ട് സ്നേഹം കൊണ്ട് ഒന്നാകുന്ന മനുഷ്യരുടെ ചിത്രമാണ് മീര ഈ കഥയിലൂടെ വരച്ചു വെക്കുന്നത്.

മീര ഇപ്രകാരം സ്ത്രീയവസ്ഥകളുടെ പൂർണ്ണമായ പൊളിച്ചെഴുത്താണ് തന്റെ കഥകളിലൂടെ നിർവഹിക്കുന്നത്. സ്ത്രീയും കുടുംബവും തമ്മിലുള്ള ബന്ധം നിർവചനങ്ങൾക്കുള്ളിലൊതുങ്ങുന്നതല്ല എന്നും അധികാരത്തിന്റെയും അടിച്ചമർത്തലിന്റെയും ഭാഷ്യം കുടുംബത്തിനകത്ത് സ്ത്രീയ്ക്ക് അനുഭവിക്കേണ്ടി വരുന്നുണ്ടെന്നും മീര പറഞ്ഞുവെയ്ക്കുന്നു. കുടുംബത്തിന്റെ

സമത്വാധിഷ്ഠിതമായ പുനഃക്രമീകരണത്തിലേയ്ക്ക് സമൂഹം മാറേണ്ടതി ന്റെ ആവശ്യകതയിലേയ്ക്കുള്ള സൂചനകളായി മാറുന്ന മീരയുടെ കഥകൾ.

സഹായഗ്രന്ഥങ്ങൾ

1. ജയകൃഷ്ണൻ എൻ. (എഡിറ്റർ, പെണ്ണെഴുത്ത്, കേരളഭാഷാഇൻസ്റ്റിറ്റ്യൂട്ട്, തിരുവനന്തപുരം,2002.
2. ദേവിക ജെ, കുലസ്ത്രീയും ചന്തപ്പെണ്ണും ഉണ്ടായതെങ്ങനെ, സെന്റർ ഫോർ ഡെവലപ്പ്മെന്റ് സ്റ്റഡീസ്, തിരുവനന്തപുരം.
3. മീര കെ.ആർ., കഥകൾ, ഡി.സി.ബുക്സ്;2014.
4. രവീന്ദ്രൻ, എൻ.കെ., പെണ്ണെഴുതുന്ന ജീവിതം, മാതൃഭൂമി ബുക്സ്, 2010.
5. രവികുമാർ കെ.എസ്., (എഡിറ്റർ), സരസ്വതിയമ്മയുടെ കൃതികൾ, ഡി.സി. ബുക്സ്, 2001.